

ИЙИ КОДАНДА БАЙДАЛ

Чоокта чаа Улуг-Хем кожуун товунден малчынарже ээлчегилг үнүшүнү үнүндемеден аңгыда, ийи кижилег бичи бодук «Чааты» совхозтун ийи агы кооперативне хамааржыр ийи кыштааг четтивис.

Репортаж

Баштайгы кыштак суурдан лоодут ырак аска болду. Улуг муштап кайра оон боо-тоогула талаага кайра болган сизген, савап дүлүлөр кайтпалары. Бирөөнүлөк көк сепкен экиген сарытаат болуп каан. Ошондо холчок үлүг борбак дусту салып каан, хой, ошкү, мал долдандыр бичелелдер чыгган каанкан. Колданып девискериниң аңгыда таарымчалык пенча-биле одаар, сайгыла-таанып, телөөнүлөрү көпүр оорар. Чынында артык эш баар баа бар, Суг чылдыр четтин.

Кыштагың ээлери даш-тып турлар. Балтай хоочун хөжөкөн ийи-биле амыр-мөйөни солчуп, келер хөжө-висти чугаалаарыкка, тын-татыны ийи байдалың как-сы таныштыра каанты. «Чо-гум кадарчымы луу турган ол-дур» — дээп, чадагай кайра чынылда ийи олодун бирөөнү айтты.

Айлык кадарчыны Овер-оол Доржукай дээр деп би-лип алдыкмы. Демги чуга-лаак турганымс хөжөкөн кийи мурунча алыныпал-коран оод алаа болду. Ону Светлана Доржукай дээр. Алааны огулунга, чаа 19 хар-лыг анык кижээ, сүмөви, боляр.

АДЫ ҮНГЕН УЛУСТУ ХЫНАП ТУРГАШ...

Силерден мындагы уккалыг чүдүлө сагып салып, дуу-лап болууларың айтырык-саан ийи бис. Кызмакнай, ажайыт улус мадды кызып өстүрүл-ле алар, а оорлар деп ийи буттук борлор чыл-дай-на оорлап апаар боол-дур.

Вистия Ийе сууруң чурттагычылар чынында мадды оорлап, каражаа таваржырдыр бис. Бууңа кодап пекти-даа 20-30-кы-биле сүрүп алгач хой баар, оон олчаан тымылба-

Партияларда болгаш шимчээшкннерде

ТУРГУЗУКЧУ КҮШ КЫЛДЫР ӨСКЕН

«Бистип бажыңмыс — Россия» деп ниятлеп-политикти шимчээшкнн согуздааның муруну чарымда тургустунаып билр бис. Оң сабыр хөвирге ортанып «Бистип бажыңмыс — Россия — Тыва» деп ат-биле эртен чыгып Кызыл хоорайга тургузуң эгезоң болгаш бо хүнерде оң ниятале чаа даргаың айка-дан турар. Оң даргаы Ю. К. Аркача-бала интер-вьюну помукчулардың кичээнгейне савалдадыкмыс.

— Юрий Кууларович, бо шимчээшкнн тургустуна-ыңда эгезоң, «эрге-чагыр-ганың партия», «дүжүмет-тер партия» дитиң, кочу-поотка-да, хөрадааныңнар-га-ла таваржыр турар бол-гой. Ону бистип республика-га тургузар албап турган бе, амың үдө оң байдалы кандыкмы?

— Бистип шимчээшкн-ныс кожуунара баа ор-ганаачылардык. Бо үзүң октябрь айда конференция-ны өрттирдик, анда кожуун бургузунден төлөөр келген болгаш ниятледик амың үдөлө сорулгандарына ба-ла артык үе дүргүзүңа кы-лым чоруткан аймак-хөрект-теринге доктааган. Делегат-тардың талазыңдан оң удуртулаагыңа хамаарыш-тыр чадап шүгүмчүлөрдөр болган, ыңчанган шимчээш-кинниң даргаы турган А. С. Ооржакты дарга хүдээле-гиле халаан. Оон орунуга мөңгү улуг бүүрүлдеп кор-жускени дээп четтиргеним илердер кижилер мен.

— Богу бистип шимчээш-кнниң бут кырында туруп келген, политикти айка-лар, хөректөргө өөренип турар. Декабрь 6-да политбулуд-дия хуралың өрттирдик, анда 7 айтырыгың чугаалаң-кан. Январ ортан үезинде шимчээшкнн республика конференцияны өрттирер кордунг, анда эл тургу-зундан айтырылдын чуга-лаачылар, чөвүлөди бол-гаш күссөңи комитети тур-гузар. Конференцияны Кү-рүне Думазыңны 14 депута-тың чалаан. «Бистип бажы-ңмыс — Россия» шимчээш-кнниң Курдумаа фрак-цияның даргаы Сергей Бельяң баштадыр келер бол-ган. Олар көлөкө, бир дуга-арында, республиканың соци-ал-экономиктиң байдалың кичээлөөнү улаңдырар бис.

— Амың үдө бистип шим-чээшкнниң чуртун салым-чодун шимтирлээр кончу-чугада согуздаалар-биле холбошкы үдөлө микан, мыды девиденчиг байдалга айкалдаас, ыңчанган муру-нувуста үш чыл дүргүзүңа бургуна сорулганың тап-биле айкалы чорудуп, Рос-сияны ээлчегил согуздаалы-гына чедир улуг саалдары политикти күш кылдыр тургузтувурине кичээлөөнү күчүлөп апаар.

«Бистип бажыңмыс — Россия» бо үдө чедир тур-гузукчу болгаш демократия күш кылдыр тургустунаган, массалык информация чеп-сектеринде «эрге-чагыраңны

САНИТАРЛЫГ БАЙДАЛ НАРЫН

Кызыл хоорайда бо хү-нерде санитарлыг ашталга талазы-биле моон мурунда кажан-дала туруп корбон нарын байдал тургустунган. Чыдагыны — ашталанды-рышкында. Албан органи-зацияларын, эмнегелерин, өрөөндөгү черлериниң бол-гаш оксе-даа черлериниң ча-нында бок чыгып чыдар болгаш үндүр соортунмий чуртун. Ийдег чыгып берген чыдар бок оваларының чы-нында эелч чыттар чыг-лып, халадырдык аары-ларын тараптыр турар.

Хоорай иштине боктуд үндүр соортунмий чаагы-кыдылга комбинадыга, тус-кай АТБ-ге, чурттага-ком-мунал аймак-агылынга тө-лөш, чорудар ужурут. Чамдык боттары бок үндүр соортун турар организа-ция бок соортунмий таарым-чак, а алы-чөм аймаа-аым чугулар хеп соортун турар машиналарын айкал-дыр турар баш санитарлыг нормага дүшөс.

СЭС-тин негелезин өзүлээр хоорай бөдөжидинде аш-талдырышкың алыр черлер харын өрөөлери төлөп берин-ке болгаш школар, уру-лар салтарың девискээр-лери ашталтынып өгөлөң.

А республика бөдөжидинде хандыртынар республика эмнегезин, онкологтук дис-пансер, урулар эмнегезин, башкы училешти, № № 4, 11, 10 ПТУ-ларын болгаш оксе-даа черлериниң санитар-лыг байдалы чонич болгаш ылаңгыны улуг улустуд хай-маргалы чок агаарлап үнөң бичи уруларын калдынга аймык тургузуп турар.

Вистия корр.

Чаа чыл — өг-бүлө байырлалы АКША ЭВЭШ-ДАА БОЛЗА...

(Кызыл хоорай чагыргазы 35 миллионну үндүргөн)

Чаа чыл байырламы эңне оңагай, харын-даа хуу-газып байырла-ла болду. Чаа чыл үнериниң бү-дүзүлде кижжи бүрүзү аймак, аймактың сайтары, түнөөлөрүн үндүрүп, эрги чылда бүтпей берган күзөл-болгалар Чаа чылда ылаң-ла бүдөр дээрине бузуур, четкиниң маап турар. Ыңчанган-ла Чаа чыл байырламы улуг-даа, бичи-даа кижжелек ы-дыл кузениң турган боор. Шынап-ла, байраладың хуулазың агымы эрте дээр-ле кижжелериниң са-гып-сетилени хөмө ала бээр, хөжөкөнөр стола делгээр ашы-чөм, өг-бүлө кижжелериниң кедер хөвнелен эгезоң баш үдүр белеткен эгезей бээр болгай. Кызыл хоорайда база белеткен аймак ки-диртүкү. Бо дугайың Кызыл хоорай чагыргазының орадакы даргаы, Чаа чылды байрлап өрттир-таламы-биле орконтеттиң даргаы Владимир Шы-рапович САТ мыңчалдыр чугаалаң:

— Чаа чылды байрлап өрттирериниң таламы-биле тускай планын тургускан, айкал эгезоң бис. Берге чүдү — ашталандырышкың. Эртен чымын бо байрла-ды өрттирери-биле 63 млн. рубль үндүргөн турган бол-ла, бо чымын чүдө 35 млн. рубль берген. Кайдалаа бай-дал нарын, ашталың бичи үнөмөй турга, ам кан-чаар. Бар аштал-хөреңгениң хире-шаа-биле айкал чорут-туңуң турар. Орконтетте киж-жигүнериң ийи чылда чыгыл-дыкмыс. Елка тургустунган, чунгуну чаа кымын каан. Анда ам чараш халаа бол-ган лабирит кыдып айкал-дар чоруп турар. Хар хоо-

райжыгыңың хоорайың чаа-тайжыдылга чери оон дарга-

аы Николай Константинович Германович база хоорайың архитектору Ольга Василь-евна Байыр-оолдуң удурту-лаа бал-маскарды өрттирери көрүп турар бис. Анда баала чарыгалдар турар апаар. Анда эгезоң, Ыңчанган «И-йыра» кино театрында дис-пектокар өрттирип турар Олег Сарыгалга айкалдан алган ашталың бо бал-маскарды өрттирери-биле

Интервью

Аныктык амызының база хоорай чагыргазыңың өг-бү-лө, аныктык киданың удуртулаагы-биле аныктыр-га бал-маскарды өрттирери көрүп турар бис. Анда баала чарыгалдар турар апаар. Анда эгезоң, Ыңчанган «И-йыра» кино театрында дис-пектокар өрттирип турар Олег Сарыгалга айкалдан алган ашталың бо бал-маскарды өрттирери-биле

Журналистин демделгелинден

СООК-ИРЕЙ КАЯ ТӨРҮТТҮНГЕНИЛ?

Бо дугайында Финляндияда, Швецияда, Норвегияда, АКШ-та маргыжышкыңнар хөй. А бистип улуг ак харлыг, соок Саяннарыкка ол чүге төрттүңмөс деп?

— Авай, сен Соок-Ирейни Саян дагыларыңда уруларга белек-селек үлөп бээр дөш чедип келер, ниг бажыңга үр туруп албас, эри бөө, ыңчанган аргалыг болса, эңне када белектерин өкөлө бергеш чоруп баар дээр бол-гай сен. Богу бистип болду-вүскө (яси-са) Соок-Ирей чоруду. Богу узун ак салды, өзүлү Соок-Ирей, а үнү дилчарымыга, бистип башкымыс-биле дыкка дөмөй болду. Бүдү чыныга барып көрүмгө, каргарты база-ла башкымын. Ыңчанга мээд башкымын Соок-Ирейң үдүр болган боор. Чогуң черле Соок-Ирей кая төрттүңмөс чүдө? — дээп мөң дөрт хар-лыг уруумун айтыргыларыңга харыны бээр-биле уру-лар оксүжө дээр хой-ле солун номнарың номчуп, шимчилелери кылган бис. Олар ам школа назымында үнөң. Ыңчалаа-даа оларга Соок-Ирей дүе олар улуг чымдарда, чок болса сыртк чыныга, чок болса елка дааванга бөлөң сүп каан дээрине бузуурлар, мы-ңчанган Чаа чылды канды-ла байрладалар артык маанарлар. Ам силерге кыл-дып турган демделелери-лестең чүдүлдерин совуура-дып көрөй, уру-дарыңар-га солун болур чадаас.

Соок-Ирей кая төрттүң-менил? Вир-ле дугайыңда бүгүдөгү билиңгир тоолу Ганс Христиан Андерсениң тоолдарыңдан уру-дарыңа белек-селөөң өкөл. оларын-биле солун ужурадалга та-варжып турар Санта-Клаус дугайында хой чүдүлдерин билди алдыкмыс. Х. Андерсен Соок-Ирейң чуртун Евро-паның оң Согу чүдүлө чедер Финляндия, Швеция, Норвегия чурттарың согу чүдүлери ээлэң девискээ-рлер Лапландия деп санап турар. Ол чурттар боттары-ның ат-алдарың алгаңга-ла сылдан алгаш, «карма-лар» долдур талазы-биле улуг аймактың кылып чет-тигип турар. Чижээ, Фин-

ляндияның Рованиemi хоорайге чылда 1,5 миллион туристер көзүп, байрладалар кижирип турар. А Соок-Ирей оларга бир холундан белек-селөөң сүлүп, а оксе холуңа ашканы кирип ал турар. Чылда ортулга 7 миллион доллар челе бээр. А Швеция-ның Соок-Ирей байрладалар үезинде парк-атракциону органиастап, 5 миллион долларын ойнап ал турар болса. Норвегияның Соок-Ирейниң 250 мун хире ала-чылар холу курут өвөс кээп, мага хандыр даштанып ал турар.

Ваштайгы чаа Соок-Ирей дугайында үе чүдүлдерин Андерсениң тоолдарыңдан билип, шынап-ла, бир дуга-арда скандинав чурттарыңа уруларыңдык ымак маадры тыныганд деп санап турган бис. Ол база индиг өвөс бол-ган. Каян Андерсен чүдө 17 харлапкан, боудуң Хар Дангына дугайында тоолун бижизөөн турда, америк про-фессор Клемент Кларк Мур «Илдиңик Николайың кел-гени» деп поэманың 1822 чылда бижөөң. Ылаа бижип турары-биле алдыга, бичи оон-конуч өкпирек кырган-га ужурагы бээр. Кырган уру-дарыңа белек бээрине, адың улустуң согузуңуңуң дүндүңден ашк-хөвөкөк ок-тап, дуза кадарыңа ымак дээрин оол билип, оң-биле кынаарда аяккы онуктур болу бээрер. Ыңчан келер-ге, Америкага баа-ла болу-нуд эвилең-ээлдек, кижжи бұртунге сүй белек берик-болгай бис. Вир өвөс ол ба-лан анык үезин чүге сагымыс бис? Элдег чүе аа, кижжини мээ-дөлериниң сагымын баар чүдүлдер баа бар бол-гаш, оң база чөптү өвөс болту-дур. Ыңчанган Соок-Ирейниң төрттүңмөс эгезоң, анык үезин дугайында солун демделелдерден Чаа чыл бугузуңуң өг-бүлөлер-лерге кылдырыңың сүмөлө-дүм.

МОДА—97

Чая чыл. Эңне чараш, хаас, оюн-хогул, сүй бе-лектерин байрала. Канды-даа байралада чүдө-биле утуур бис, кандыг онук хеп келип алыр бис деп сагып-сетилеңиз дүвөртөс-лө болгай бис. Ыңчанган бо байраладың оңагай чүдү — канчаар Чаа чыл уткан болур сен, бүдүн чыл индиг болур деп чугаага бузуурениң. А Чоон чүк улаузуңуң мажандары-биле чыл бүрүзү болу аттың, өңүт. Ар-галык болса, Чаа чылда үнүп келер диги амытан-ны оңу-биле кеттиңиң, өдө эл өң-биле өңиң бир-ле чүдү кижжиге, байрала столунга, өг-бүлөвөскө турарың кыздар бис.

ХЕРЭЭЖЕННЕРГЕ — Бистип, Чоон чүк улау-зунуң, бууладарың өзүлээр чаа аналдыгы кылган, ол өзүлээр алдыга, чамдык девискээрлерде хойдулук дугаа органиарында оон фракциялары хой тургусту-нуп эгезоң.

Надежда ЭРГЕН чугаалашкан.

Чая чыл. Эңне чараш, хаас, оюн-хогул, сүй бе-лектерин байрала. Канды-даа байралада чүдө-биле утуур бис, кандыг онук хеп келип алыр бис деп сагып-сетилеңиз дүвөртөс-лө болгай бис. Ыңчанган бо байраладың оңагай чүдү — канчаар Чаа чыл уткан болур сен, бүдүн чыл индиг болур деп чугаага бузуурениң. А Чоон чүк улаузуңуң мажандары-биле чыл бүрүзү болу аттың, өңүт. Ар-галык болса, Чаа чылда үнүп келер диги амытан-ны оңу-биле кеттиңиң, өдө эл өң-биле өңиң бир-ле чүдү кижжиге, байрала столунга, өг-бүлөвөскө турарың кыздар бис.

ХЕРЭЭЖЕННЕРГЕ — Бистип, Чоон чүк улау-зунуң, бууладарың өзүлээр чаа аналдыгы кылган, ол өзүлээр алдыга, чамдык девискээрлерде хойдулук дугаа органиарында оон фракциялары хой тургусту-нуп эгезоң.

Надежда ЭРГЕН чугаалашкан.

Чая чыл. Эңне чараш, хаас, оюн-хогул, сүй бе-лектерин байрала. Канды-даа байралада чүдө-биле утуур бис, кандыг онук хеп келип алыр бис деп сагып-сетилеңиз дүвөртөс-лө болгай бис. Ыңчанган бо байраладың оңагай чүдү — канчаар Чаа чыл уткан болур сен, бүдүн чыл индиг болур деп чугаага бузуурениң. А Чоон чүк улаузуңуң мажандары-биле чыл бүрүзү болу аттың, өңүт. Ар-галык болса, Чаа чылда үнүп келер диги амытан-ны оңу-биле кеттиңиң, өдө эл өң-биле өңиң бир-ле чүдү кижжиге, байрала столунга, өг-бүлөвөскө турарың кыздар бис.

Надежда ЭРГЕН чугаалашкан.

ҮЕЗИНГЕ ТӨЛЕПТИГ ЧОРААН КИЖИ

(Кызыл хоорайның хүндүлүг хамаатызы, көсүкү күрүнө ажилдагы чоран С. Т. Тановтун төрүттүнгөндөн 95 чылыгына)

Кадыкылы байлаавыс

Немежиң-ле тураун

Кызылдың № 2 божу-дуга бажының чаш уруглар салбырын эч-елекцини неонатолог эрчи Бакмаа Салтаковна Сажырын дыңатканы-биле алырга, саатты и-лерини саны сөөлүг үе-көүлөп, төрүттүгөн бичи чаштар хүн кел-ген турум немежиң-ле тура. Декабрь айда ук бо-жуулуга бажыныңча ни-тизибиле 1926 бичи чаштар төрүттүгөн Оларның 529-зу оолдар, а кыс уруглар 697, ий-стер — 5.

Солун бир чүүл — 1996 чылда бо божу-дуга бажыныңча ачалары ийдиң, кыдат, надиалыг бичи оол, кыс чаштар база төрүттүгөн. Турк амык аа база мааңа кара чырып чинген ал, ошолчалы болган. Божу-дуга бажыныңча амы-дырыңа ол база со-лун болушкун бооп чү-гө аргас деп.

Аарыгдан кичээшчир

Республикада красну-ха деп аарыг бо хүн-дөр бичи уруглар ара-мында непертөөн. Ийча-гаш ол аарыг дугайын, оңу канчаар эмээрин Кызыл хоорайның № 2 уруглар поликлиникаы-ны девиатр эмчир Е. С. Дамбадан суура-гал, ала-илерге кыска-лаа болот бижик бээр, ол дараазында чүддерин чугаалады.

— Эң-кеш шишикчи-дээр краснуха деп аарыг бичи уруглар аразында непертөөн тур. Оң даш-тыкы демекчери ула-нутка демей. Уруг аарыг берген таварыңа, уругну доуруп, ам-соок дыңың-дыр, ийча-гаш дашкаар үндүрү-болбас. Эң-не кол негел-де — эмчилерин сүм-елзин эмтиин чүрүм суугаар ийкитир.

— Уругларны аарыгдан түргөн, сепилди аарыг деп болаар болса, эмчил-ерин сүмелерин сагыр аавар.

Чүткүл херек

Кызылдың уруглар-ның № 1 поликлиника-зының эрлекчиин Лар-исаа Владимировна Гот-коун дыңатканы-биле алырга, уругларның грипптен аарырың ам дөрөөсүндө дыка нешто-реңгей эвес. Ийчалаа-даа профилактиктиг ажил чогуур дөңдөдү эвес. Чүгө дээрге 3 яраңа че-дир бичи уругларга ха-лаа болот бижик бээр, аларкалар хүлээп албас. Ала-илерини өзөш эвес көзиңни уругларга эм-садып алыр аргазы чок. А бо назы-харын уруг-лар, эң-не аарыңчал, органиканиң аарырга-лаа удуу демисежир күш-тери кошкан. Ийча-гаш бажыңда бар чек-сок, кулча, малина, мед-дөн шыкш чүдүдери ажилдаарын эмчилер сүмелси турар.

Байдал чеже-даа на-рын болса, поликлиника-дың администрацияы ажал-хүлээлгени бол-дунар шаа-биле кызыл, уруглар саатарыңа, школарга чырыдың-каны ажилын чорудуп, аптекаларга халас ре-цептилерин хүлээп алыр дугайында айтырыңы.

Кыдык камгалал амы-зыңга тургузары дээр шыкш шыдаар-ла арга-ларын ажиллап, хемчел-ерин ал турар.

Бичи уругларга бо хүн-дөрү чедир камга-лал непертөөн тыгыз-лаан. Уругларның сүт чакырыңа Кызыл хоорай чагырмазында шалчын-кын турар ужурутук чо-шаландырышкын чо-гуундан каш ай бурун-гаар хаджыңган. Бизда бөгүн санитарлыг норма-ны сагыры бешин са-лан, хор чогуундан бол-думай турар болган-ды, элзон үр үеде ажил-давын келген, чаа-лаа катан ажитыңган.

Материалдары бис-тин корреспондентка-рыс Чек ДОНГАК, Чечен БУЛЫТОВА бе-деткэн.

Кызыл хоорай, Красноармейская, 100, индекс 667000.

ТУРГУЗУКЧУЛАРЫ: Тыва Республиканын Чааа болгаш «Шын» солун редакциязынын коллективн.

Кол редактор В. Ф. ЧАДАМБА.

1. ЧАА БИРНИЧ ЧАЖЫТ АВТОРУ

Кандыг-даа улустуң аас чогаалы ол сонунд литерату-разының алдын эртинези, үнденин. Бөгүн бистер улустуң аас чогаалы болур тоолдар, ырлар, чечен чу-таалар дугайын чугааламыз тура, олар кадан тыттып кел-генд, кым чогаатканын дээр-зин сураас бис. Улустуң дээн сонда улусту-ла бол-ган. Ийчалаа-даа шаг-дуптен тура улусту болуп келген ырларның авторлары сөөлү-редир илерен, тыттып келер таарыгалар бо-ла тургулаар. Тывага улусту революциянык тилөөниң баштайгы чыл-дарында элзон-не хой револю-цион утка-шырамыг ырлар ты-тып келтирген. Олар бо хүн-дерде улустуң ырлары апар-чулаан.

1926 чылда Тываның Арат-тык революстуг намының Топ хоразымың чанынга ал-ды хуусалыг нам сургу-луу ажитыңган. Андаа ореннра-биле кожуунардан элзон хой улус чыгып кел-ген. Оларны аразында ийе-кейлиг, үжүк-бижиктиг ар-вечиңер база бар. Ондар Се-дин-оол ийчыл ий ай хуу-салыг моол бижик сургу-лун, оон сонда алды ай хуу-салыг орус бижик школа-зы дооскан шору бижик-бинилги анык оол турган. Чаа орнаыстаттыңан нам школаның ол улуг күзел-биле өөренип, школаның дээн сургуулдарың бирэзи

ЧАСТЫЫШКЫНЧЕ ЧАЯ КАГБАЗЫН

Кышкы үе көргө-ле, Кызылга улус-чонун орту-зунга үш-үдүрүм чугаа-сооту болулар, «диляр-диляр» тарадыр бир-ле хай халаалты болу бээ-рин. Бодамык, чачыңчын бар чыдар шыкш. Бо чыл-дын эгезинде хоорайның Бочетон кудумчузу-нда 139 дугаарык бажымын бешин каламыга күн-дү чыастыкы болуна, хойчу ортузунга терро-виз актыны дугайында чугаа дыргы тарай берген тура. Бо улаада Горная кудумчузун 1 дугаарык оран-савазынга турган «Авалон» аптека ептүн баа чыастыкының халаалың «бурнайы» берген. Баа катан-ла чыасты бүдүмдөр, оң-өжөө, адаа-нажыга дугайында чугаа ооскун үгөн. Аптека эгезинде массалыг информация чепектерин дамчы-тыр ол бүгү кара сажытыг кижилерин үдүлгөс боор дээр меделгелди хоовтургулуг чугааларың төрүттүгөргө улам догум болган.

Элден-ээн догааштыгыларга, чугааларга төнчү шыкыгы салыр, чогуу чү болганы эңизинге чедир ылаалары-биле журналас А. АЛАШ Кызыл хоорайны иштики херектер эргедилеңи чыалык-гыңа оралакчымы, криминалдыг миллияна албаны-ның начальниги М. С. ОЧУР-ООЛ-биле ужурашкан.

— Хамааты Виктор Гар-фудинюка хамааржыр «Авалон» аптеканы ортени бөрениң дугайында мел-дээн ИХЭ-ниң дежурный кезээ декабрь 10-нүң дүңдөңдө 02 шаг 05 минута турда хүлээп ал, бүрүткөш, ынаар шалыкны бөлүктү чорускан. Эрчүдөр-биле бир денге болук ажилдап киркиң. Херечи тала болуп турар танымы Галина Елинова биле оон аа Александр Ступиниң тайылбырамын биле алырга, олар дүңдөңдө ийи шаң үезинде чыастык-кының даажыңдан оттуң (!) келген болуп турарлар...

— Ортен чыастыкымы болганы ол бе азы чыастык-кымын түңгөңдө хамык оран-сава кыва берени ол бе. Мерген Семис-ооловчу? Мону толардың олурарык баа чылаагааның, чүгө дээс «Авалон» ээн дэрги Гарфудинюв оңу өжөгөр чыастыгың дээрзин элээрт-кен болгы.

— Шалыкны бөлүктү хөдөлгилерини дес-дарааштыр сайтара бөрени-ке, болушкунуң суулт

апарган. Сургуулдар болше-виктер партизаның доңчу төөгүздөн ангыда, агар по-литика, орус дил, сан, бойдус болгаш география өөренип, кейээрде чаа ырлар, ыр-лажып, таңгыча өөренип тур-ганнар. Орус дил бажымы анык кыс Савианың дуза-зы-биле Бугу-делегейни ком-мунистерниң ырызы «Инте-рнационал» өөренип алган, орусстан ырлажып турганнар. Орус дилды эки бөлбөс улус-ка ырынчы ханы уткамы шоо-луг билдире-дес болса, оңу революстуг күжү, чаартыкы кыйгысы сургуулдарың сет-киниге чедимчели-биле дөңкөн. Чогуу-на оң дил-дымы-биле Седан-оолдуг са-гыкыңга мындыг оодурулар тыттып келген.

Кадагыты каргыкыга Канчылалың чоран арат, Канчылалдан чарып аяган Кайгамчыктың.

Интернационал.

Хүнүнү-не элзон каш оду-ругларың немей чогаалып, элп, хойгопал турган. Ийча-ла-даа оозун кымга-даа көр-гүспөң. Ол үеде элзон-не хой оолдар ырлар, кожом-кык чогааларын ишеп, чам-дык дидимери чогаалын до-ган ырларын эштеринге ала-

раа-на ырлай тыргың бээр турганнар. Чамыктыры ха-ры-лаа оларын ийчан моол бижик-биле үнүп турган со-луңа парладыңкан-даа бол-дулар.

Бир кейээ оюн болган. Сургуулдар кур хал, шит-чин ойнап турганнар. Седан-оол шиттер унурга тавар-ышкан. Шиткели — чаа ыр ырлаар. Ол орол ортузу-га туруп алгаш чүр ыраа-мы боданып тура, чокта чаа чогаалып алган оодуруларын сактып келген. Ону Хемич улаузуңу шаддан тура ыра-жык чораян узун суук ала-жык-биле бадымчык:

Иштикниң эзээрөгөң Эзээрдең чораян арат. Эзээрден чарып-ла алган Эзээрдең Интернационал.

Чаа ыры сургуулдар дин-миттиг адыш чаксаашкымы-биле хүлээп алган.

— Бо ыры кызыл дыл-пап алдык азы болуп чогаат-тың бе? — деп, эштери ай-тырган.

— Чок, оңу бир-ле чегре улус ырлажып турда дыл-пап алдым — деп, Седан-оол харылап каан.

Иры-соорга суудулуг аны-к оолдар Луджак, Кемеш, Оңгай-оол, Ышкак-Кара, Тыр-

ткы-оол сулгар чаа ыры ол керээ-ле ырлажы берген.

Шору билгиле-даа болса, алыс өдө-чара эвес болгаш, ол ыры бодум чогаалы ал-дым дээрден ол дидимчээ. Ийчаш ол үеде чаа ыр тын-тын көргө, оңу дүргөн-ле док-таалы шап алдырды башка, оңу автору кымыл дээрин улус сураас-даа турган. Ий-чаш, «Кайгамчыктың Интер-национал» деп ыр баштай нам школаның сургуулдары-на, оңу сонда бүгү Тыва-га тарай берген. Баштайгы шенелдеңи чедимчелг бол-ганыга чалгыналган автор оон сонда алыс каш ырлар-ны улусту эл-биле бижиге-лөөн, Бижик алган сеостери-ге таарыштыр улустуң сура-лыг аялгалары арай болбаа-зыралы араак таарыштыр турган Чамдыкка башка кө-дүс-ле чаа аялгалар төрүт-түр, Бөгүн оңу чаа сөөк таарыштыр ыраң алырга, дараазында ол алгаш утту-дурга берген болур. Ий-чаштап аялганы Бижик сөс ышкан бижик алыр турган болса деп, Седан-оол күзеп чораян. Чогаалып алган ырларын уттуңдурбай-биле эштеринге ола-ла дораян ыр-лай тыргы бээр апарган.

эм-танын кирген турган. Ийчалаа-даа бо ийи до-гааштыгың эңизинге че-лөөн ханалар арга-шнөө-вис чок. Чүгө дээс хүлээп алдыңа медициналыгтер-нин фактуралары шуут чок болганыдан ангыда, аптека ээн өрт үезинде анда кандык-кандыг чегерини эм-таны турганы орта бил-бес болган. Орттунда, час-тыкыныңда-даа чыда-гааны мынчаар тайылбыр-лап болур-дур.

— Өжөгөр чыастыгыңны-ның дугайында чугаа тур-бас ышкымы? Азы?

— Айтырыңы кайнаар уг-лап, чүгү элээртин олур-улары биле олур мен.

Кандыг-даа ителгени чо-рудуп тура, эң кыдыг до-гааштыгың хынаары баа алган боор чүе. Билдирме бойдусшарыг чыасты бү-дүмдө аптекага салып өжө-гөр чыастыгың дугайында догааштыгың баа оон ор-төн бис. Номукчулар-биле кады бис база кыдыг болган джик? деп болуп алыр бис бе, чей «Ийчыл болган бол-зо» уг хай-халап чүгө дараазы-нда таварыгаларда болур. Часты бүдүмдө аптека азык турар үеде ынаар киргеш, чажыра салып каа-даа да-жык, Бирөөс ол. Өске та-жырылда чыасты бүдүмдө чыастыкының түңгөңдө-дө алырды, ангай берген. А чыастыкының чылга-гаанын ийи ангы тайыл-бырлап болур. Бирөөс, час-тыкының азын савага ка-далатканын турган час-тыкчал медициналыгтер-нин ортенгинден бооп болур. Садгылашкын алы-ның ханаларың ангай берген талазыңа садпы-алыкчыларга көргүзү дел-ген стеллажтар турган. Ажилдакчалар өрзөлдөн дамчып келген өрт доо-зун дай чыастыгар бойдус-шарыг азы спирт үнденин-ниң эм-тан препараттары-ның чыастыкымын бол-дурган чалапчон. Ийле, кады шыкш болбас час-тыкчал медициналыгтер-нин хоолжуп өртөнгөн баа чалааас. Өрт болуру-нуң бетинде аптекага хой

түр бүдүмдө салыр деп сорууга ботталдыр дээр чүе болса, сонга, дөңнөр азы өжикти үрөө ужурга тавар-гыр. Олаа, бо-даа им-дем-дөктер чок.

— Көчөгөн кудумчузуңа бажыңга чыастыкымы бол-ганда Красноярк хоорайдан чыасты бүдүмдөр талазы-биле эжестер кээп чораян болбай. Бо таварылда ы-ндыг спешалист турган бе?

— Истелге бөлүүңе чүгө ИХЯ-ның спешалистери эвес, а шерг көзөөлдөн час-тыр бүдүмдөр талазы-биле тускай мергежилди кижин киргештерген. Оларны сапай турары-биле алырга, бир эвес, динамит, тротыл дээр чижектиг кадыг чыасты бү-дүмдөр ажилдагыңа тур-ган болса, чыастыкымы уг-лазымыкы болган хой үрөгдөшкүңүр болур. Оскээр чугаалаарга, буудулар ыра-ды чашканың бээр турар-дыр. Бо таварылда час-тыкымын тырып, мөөң бол-ганы-ла чугаа чок. Тодарат-тымыаңа кымычыл болгаш чыастыкчал бүдүмдөрүң хай-халапты болдурган.

А. В. Гарфудинювтуң хам-кы чүвени кара сажытыг кижилер кылган, олар апте-каны чыастыгыңдан дээр хо-он орта билбей тур мен. Оозун болаарга, ук чыасты-кыны бодуңуң эрге-ажыңга ажилгаары таарымчалыг болуп турар хире. Боттары-ның ээ-харысаала чок чо-рууп чыастыкымы-биле ча-жыра дээр көөнүң мында бары ийле.

— Ук болушкунуң ител-ген мында түңгөңдөр-биле доосту бе?

— Ортуң, а ол ышкаш чыастыкымын болганың чылга-гааның тодардыр талазы-биле ажил ам-даа умчылчыл турар. Улуг сек амдымыңда салдымаан...

Чыастыкымы болган чор-дө маргы чок билдинир. Оңу чүгө кудумчуң үгөн сонгалыг. Печка болгаш вен-тиляция үтөри ийла чок. Бир эвес ук оран-савага час-

лаан деп, тавар оожум ба-зы чорур, шитиң-сааттыг не киж көргөңдө, чүрөк-херил, өөрү бээр.

Дирги киж болганында, өөрүшкүдөн, муңгаралаан чүрөө арзып сол-ла чө-дө оожургал чок аарык-кымын шыкым-даа бол, чо-нум сөөлү үзү берген, чыр-га-кемден адырып ал, чыр-гал тыкшан, димшаныма...

Амыдырал аар чүгүң, уругларым аак-эргин, оол-дарың десек чогу, хой-чинтиң бужар-чулун, өөрүш-күң, муңгаралды аары-кың, муңгарлаштыг сунуп келген хондарыңче «чүткешкени» салгырт мен... Дискеитин олур-а дужуп, угбайн баар сен. Муңгарара, демекшпейтиң, чурттап өртөр назымыңч «үүлэвин» эдилейиң кай баар деп мен...

Галина МАСПЫК-ООЛ.

Агар саны: КБ «Тыва кредит» № 363406, сч. 700161629, МФО 049304729, ИНН—1701008465.

Солун Россия Федерациязының Парлаала болгаш масса-лыг информация чепектерини талаа-биле коордулу-гулааның чагырмазында «онур» болгаш турттал-кы Тыва аяк-сөкөр өргөлдөс бүтүттүгөн.

Бүрүттүгөргөн дугайы — Т-0007.

Солуңа парлатыңа материалдары, авторларың болалары редакцияны туржуу биле дүшпей барып бол-ур. Айттыңа санавы болгаш өске-даа фактуралыг, дынадыгы дээр авторлар боттары харылаар.

Солун Россия Федерациязының Парлаала болгаш масса-лыг информация чепектерини талаа-биле коордулу-гулааның чагырмазында «онур» болгаш турттал-кы Тыва аяк-сөкөр өргөлдөс бүтүттүгөн.

Бүрүттүгөргөн дугайы — Т-0007.

Солуңа парлатыңа материалдары, авторларың болалары редакцияны туржуу биле дүшпей барып бол-ур. Айттыңа санавы болгаш өске-даа фактуралыг, дынадыгы дээр авторлар боттары харылаар.

Солун Россия Федерациязының Парлаала болгаш масса-лыг информация чепектерини талаа-биле коордулу-гулааның чагырмазында «онур» болгаш турттал-кы Тыва аяк-сөкөр өргөлдөс бүтүттүгөн.

Бүрүттүгөргөн дугайы — Т-0007.

Солуңа парлатыңа материалдары, авторларың болалары редакцияны туржуу биле дүшпей барып бол-ур. Айттыңа санавы болгаш өске-даа фактуралыг, дынадыгы дээр авторлар боттары харылаар.

Солун Россия Федерациязының Парлаала болгаш масса-лыг информация чепектерини талаа-биле коордулу-гулааның чагырмазында «онур» болгаш турттал-кы Тыва аяк-сөкөр өргөлдөс бүтүттүгөн.

Бүрүттүгөргөн дугайы — Т-0007.

Солуңа парлатыңа материалдары, авторларың болалары редакцияны туржуу биле дүшпей барып бол-ур. Айттыңа санавы болгаш өске-даа фактуралыг, дынадыгы дээр авторлар боттары харылаар.

Солун Россия Федерациязының Парлаала болгаш масса-лыг информация чепектерини талаа-биле коордулу-гулааның чагырмазында «онур» болгаш турттал-кы Тыва аяк-сөкөр өргөлдөс бүтүттүгөн.

Бүрүттүгөргөн дугайы — Т-0007.

Солуңа парлатыңа материалдары, авторларың болалары редакцияны туржуу биле дүшпей барып бол-ур. Айттыңа санавы болгаш өске-даа фактуралыг, дынадыгы дээр авторлар боттары харылаар.

Солун Россия Федерациязының Парлаала болгаш масса-лыг информация чепектерини талаа-биле коордулу-гулааның чагырмазында «онур» болгаш турттал-кы Тыва аяк-сөкөр өргөлдөс бүтүттүгөн.

Бүрүттүгөргөн дугайы — Т-0007.

Солуңа парлатыңа материалдары, авторларың болалары редакцияны туржуу биле дүшпей барып бол-ур. Айттыңа санавы болгаш өске-даа фактуралыг, дынадыгы дээр авторлар боттары харылаар.

Солун Россия Федерациязының Парлаала болгаш масса-лыг информация чепектерини талаа-биле коордулу-гулааның чагырмазында «онур» болгаш турттал-кы Тыва аяк-сөкөр өргөлдөс бүтүттүгөн.

Бүрүттүгөргөн дугайы — Т-0007.

Солуңа парлатыңа материалдары, авторларың болалары редакцияны туржуу биле дүшпей барып бол-ур. Айттыңа санавы болгаш өске-даа фактуралыг, дынадыгы дээр авторлар боттары харылаар.

Солун Россия Федерациязының Парлаала болгаш масса-лыг информация чепектерини талаа-биле коордулу-гулааның чагырмазында «онур» болгаш турттал-кы Тыва аяк-сөкөр өргөлдөс бүтүттүгөн.

Бүрүттүгөргөн дугайы — Т-0007.

Солуңа парлатыңа материалдары, авторларың болалары редакцияны туржуу биле дүшпей барып бол-ур. Айттыңа санавы болгаш өске-даа фактуралыг, дынадыгы дээр авторлар боттары харылаар.

Солун Россия Федерациязының Парлаала болгаш масса-лыг информация чепектерини талаа-биле коордулу-гулааның чагырмазында «онур» болгаш турттал-кы Тыва аяк-сөкөр өргөлдөс бүтүттүгөн.

Бүрүттүгөргөн дугайы — Т-0007.

Солуңа парлатыңа материалдары, авторларың болалары редакцияны туржуу биле дүшпей барып бол-ур. Айттыңа санавы болгаш өске-даа фактуралыг, дынадыгы дээр авторлар боттары харылаар.

Солун Россия Федерациязының Парлаала болгаш масса-лыг информация чепектерини талаа-биле коордулу-гулааның чагырмазында «онур» болгаш турттал-кы Тыва аяк-сөкөр өргөлдөс бүтүттүгөн.

Бүрүттүгөргөн дугайы — Т-0007.

Солуңа парлатыңа материалдары, авторларың болалары редакцияны туржуу биле дүшпей барып бол-ур. Айттыңа санавы болгаш өске-даа фактуралыг, дынадыгы дээр авторлар боттары харылаар.

Солун Россия Федерациязының Парлаала болгаш масса-лыг информация чепектерини талаа-биле коордулу-гулааның чагырмазында «онур» болгаш турттал-кы Тыва аяк-сөкөр өргөлдөс бүтүттүгөн.

Бүрүттүгөргөн дугайы — Т-0007.

Солуңа парлатыңа материалдары, авторларың болалары редакцияны туржуу биле дүшпей барып бол-ур. Айттыңа санавы болгаш өске-даа фактуралыг, дынадыгы дээр авторлар боттары харылаар.

Солун Россия Федерациязының Парлаала болгаш масса-лыг информация чепектерини талаа-биле коордулу-гулааның чагырмазында «онур» болгаш турттал-кы Тыва аяк-сөкөр өргөлдөс бүтүттүгөн.

Бүрүттүгөргөн дугайы — Т-0007.

Солуңа парлатыңа материалдары, авторларың болалары редакцияны туржуу биле дүшпей барып бол-ур. Айттыңа санавы болгаш өске-даа фактуралыг, дынадыгы дээр авторлар боттары харылаар.

Солун Россия Федерациязының Парлаала болгаш масса-лыг информация чепектерини талаа-биле коордулу-гулааның чагырмазында «онур» болгаш турттал-кы Тыва аяк-сөкөр өргөлдөс бүтүттүгөн.

Бүрүттүгөргөн дугайы — Т-0007.

ТӨРҮТТҮНГӨН ХҮНҮНЕР-БИЛЕ!

Бистин анык аавыс, урууус, угбавыс Чекер Окпан-ооловна КҮЖҮГЕТ 1997 чылдың январь 2-де 50 харлаар. Ол 16 харымында эгелен салыг шугуңуңа ак соккалат ажилдап илген. Амгы үеде аавыс Чеди-Хол кожуунуң Хону-Аксилда чурттап, ажилдап чоруур.

Инак аавыска төрүттүгөн хүнү уткуштур байыр чедирин, каң дег бижыг калыкчыды, аас-кежигин баа бистин дараыска ам-даа 50 чыл кады чурттап чоруурун бөрө-дөпс!

Оонун эзеп, уруу, күдээп, оолдары, бичи уруглар, Кызылда дай-аама, думчалары.

ЧАРЛАЛДАР БЮРОЗУ

ЭДЕ БҮРҮТКЭШКИНИ ЧОРУДАР

Хоорайның телефон четкиңне хамааржыр квартиризында телефонун хамаатыларга 1997 чылдын январь 1-ден эгелеп телефон абонемени-лериниң эде бүрүткээшкни чоруп турар дээрзин «Россвязинформ» күрүнө бүдүрүлгези чарлап тур. Паспорт азы тур телефонун ээни ол деп шыныг-кан документини эккеп көргүзөр.

АДРЕСИ: Кызыл, Дружба кудумчузу, 156, № 1 касса.

Тыва Республиканың Президентивания болгаш Чаааың Администрацияы Виш-Хем кожуунуң Өкүмү чагыра-зының дарга